

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Riala kyrka ligger i södra Roslagen. Kyrkoanläggningen består av medeltida kyrka med sakristia och vapenhus, kyrkogårdsmur med stiglucka och en klockstapel.

I kyrkans närmsta omgivning ligger, i söder, kyrkstillarna, gamla prästgården och gamla församlingshemmet.

2.2 Kyrkoanläggningen

2.2.1 Kyrkan

Innan den nuvarande stenkyrkan uppfördes vid 1200-talets slut fanns det sannolikt en träkyrka på samma plats. Eventuellt har sakristian tillhört den äldre träkyrkan.

Långhuset, i öst-västlig riktning, utgörs av en rektangulär salkyrka av gråsten med kraftigt utbredda fogar. Dessa var försedda med s.k. kvaderristning, en ristning i putsen, som ville ge en illusion av att byggnaden var uppförd av fyrkantiga block. Kvaderristningen kan ses på gavlarna från långhusets vind.

År 1894 spritputsades väggarna utvändigt, med slätputsade dörr- och fönsteromfattningar. Fasaderna är vitkalkade och utformade med blinderingar. Sockeln tjärströks år 1900.

Kyrkans branta sadeltak täcks av tjärade spån.

1200-talets långhus synes ha haft ett trätunnvalv. Under 1460-70-talen välvdes kyrkan och försågs med kalkmålningar. Tegelvalven är tre, två stjärnvalv och längst i väster ett ribbvalv.

Sakristian har ett ursprunglig s.k. klostervalv murat av gråstensskärv, en ålderdomlig konstruktion som är relativt ovanlig i Uppland. I sakristians norra innermur sitter ett ursprungligt väggsåp.

Vapenhuset byggdes till i början av 1400-talet i anslutning till kyrkans huvudentré på södra långväggen. Under 1400-talets senare hälft utvidgades vapenhuset åt väster och skjuter ut ett stycke utanför långhusets västgavel. Efter denna utvidgning välvdes vapenhuset. Vid vapenhusets östra vägg finns ett murat tegelaltare med en rundbågig nisch.

Under 1700-talet förstörades fönstren och målningarna överkalkades år 1749. Samma år byttes den tidigare altarprydnad ut mot den nuvarande altarpopsatsen. En rikt snidad rokokoram i blått och guld, tillverkad av bildhuggaren Olof Gerdman i Stockholm. Denna ram omfattar en oljemålning på duk föreställande Korsfästelsen, en kopia av en målning av Rubens i Antwerpens katedral.

Till 1700-talets förändringar hör också den nuvarande predikstolen, ett barockarbete tillverkad år 1734 av mästare Hans Möller samt altarringen och altarbordet tillverkat år 1796-97 av snickaremästare Forsman i Norrtälje.

Orgelläktaren och orgelfasaden är uppförda år 1842 efter ritningar av arkitekt C.G. Blom Carlsson.

Interiören präglas av de två senaste restaureringarna. Vid 1892-93-års restaurering, ledd av arkitekten J. Laurentz framtogs, de på 1700-talet överkalkade, muralmålningarna och restaurerades hårt. Bänkinredningen ersattes med den nuvarande öppna och fönstren fick sina medeltidsinspirerade öppningar med ”trefönstergrupper” i nygotisk anda. Korets rundfönster med glasmålning härrör också från Laurentz restaurering år 1893 liksom predikstolens prydnader, i målad och förgylld gjuten zink.

År 1939 restaurerades kyrkan under ledning av Erik Lundberg och konservator Alfred Nilsson. Interiören fick då sitt nuvarande utseende. Korets målningar befriades från övermålningen från år 1893 och valv och väggar rengjordes. Nytt trägolv lades in i hela kyrkan. Predikstolen och altarringens färgsättning är ett resultat av 1939-års restaurering. Vidare konserverades hela beståndet av medeltida skulptur.

1890-talets bänkinredning målades om år 1953.

Av medeltida träskulptur finns bevarat en staty föreställande aposteln Jakob d.ä. från 1300-talets senare hälft, en madonnabild och ett krucifix.

Dopfunten är från 1200-talets senare del. Dessutom finns en slutstensplatta av trä bevarad i korvalvet, förmodligen samtida med valven.

Över den trespråkiga öppningen in till kyrkan, i vapenhuset, finns en keramikrelief av konstnären Gunnar Palmgren från 1944.

2.2.2 Kyrkogården

Kyrkogården består av två delar, en äldre kring kyrkan och en yngre väster om den förstnämnda, anlagd år 1929 efter förslag av arkitekt Ove Leijonhufvud.

Bogårdsmuren både kring den äldre och den yngre delen är lagd av gråsten i kallmur. Det är oklart hur den ursprungliga kyrkogården eventuellt förstörats med det är klarlagt att kyrkogården redan under medeltiden omgärdades av en stenmur. Muren lagades år 1734 och omlades till större delen år 1857. Vid sydmuren står en rad lindar.

På den gamla kyrkogårdens södra sida ligger en medeltida stiglucka uppförd i förband med kyrkogårdsmuren. Stigluckan spritputsades med slätputsade omfattningar år 1893. Den tillhör en grupp av stigluckor som har övervåning till vilken det leder en trappa i muren. I muren kring den äldre delen av kyrkogården finns ytterligare två öppningar, i väster en öppning till den nya kyrkogården och i norr en öppning upptagen år 1939.

Kyrkogården är gräsbevuxen med grusgångar. Fler äldre tidstypiska gravvårdar, framförallt i kyrkans närhet, är bevarade.

Den yngre delen av kyrkogården, omgärdad av mur och björkar, har öppningar försedda med järngrindar efter ritningar av arkitekt Ragnar Hjort.

På den nya delen av kyrkogården invigdes år 1989 en minneslund omgärdad med häck. Minneslunden är anlagd i en kvadrat med hamlade träd i hörnen.

2.2.2 Klockstapeln

Klockstapeln, som tidigare låg utanför kyrkogårdsmuren, kom att få sin plats på nya kyrkogården efter utvidgningen år 1929.

Klockstapeln är brädfodrad och rödtjärad med spånklätt tjärat tak. På gavelspetsarna sitter svarvade träknoppar och mitt på taket en profilerad spira av trä med drakhuvudformad flöjel med årtal 1730 (?) samt ett järnkors med kulor.

Rester av spånbeklädnad på de tre hjärtstockarna antyder att denna stapel ursprungligen varit öppen. Stapeln som förbättrades år 1700, genomgick år 1744-46 en omfattande reparation, utförd av byggmästaren Axel Enbohm. Den brädfodrades nu, spånkläddes och tjärades. Brädfodringen har sedan dess ofta reparerats. Stapeln rödfärgades år 1882 och fick vid denna tidpunkt nya trappor och nytt golv, varvid bottenvåningen inreddes till kolbod.

2.3 Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Miljön som helhet, med kyrka, kyrkogårdsmur med stiglucka och klockstapel har ett omistligt kulturhistoriskt värde.

Riala kyrka har en välbevarad medeltida karaktär med sin typiska utformning med långhus, sakristia och vapenhus täckta med branta spåntäckta sadeltak. Exteriören präglas även av den restaurering som utfördes under 1890-talet då fasaderna putsades, fick trefönstergrupper och rundfönster i nygotisk anda.

Interiören präglas av de medeltida bemålade valven samt äldre fast inredning från olika epoker av stort kulturhistoriskt värde. Vapenhuset och sakristians vita väggar och valv har en enklare medeltida karaktär.

Att särskilt tänka på vid förvaltning och användning av kyrka och kyrkomiljö

- kyrkan, kyrkogårdsmuren med medeltida stiglucka och klockstapeln utgör en samlad miljö.
- kyrkans välbevarade medeltida byggnadskropp med långhus, sakristia och vapenhus utgör i sig ett omistligt dokument.
- den bevarade kvaderristningen på långhusets vind och i vapenhuset som exempel på kyrkans ursprungliga fasadbehandling.
- i kyrkans exteriör är två epoker i kyrkans historia tydliga: den medeltida, och det sena 1800-talets nygotiska inslag med trefönstergrupper och rundfönster med glasmålning.

- kyrkans branta, spåntäckta sadeltak.
- interiörens prägel med bemålade valv och den fasta inredningen från olika epoker är omistliga delar i kyrkans helhetsgestalning.

2.4 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Boëthius, Ulf, Vägvisare till kyrkorna i Stockholms län, Stockholm, 1980.

Bonnier, Ann Catherine, Kyrkorna berättar, Upplands Kyrkor 1250-1350, Upplands Fornminnesförenings Tidskrift nr 51, Uppsala, 1987.

Byggnadsregistret, Riksantikvarieämbetet. Kyrkoberskrivningar och administrativa uppgifter, Riala kyrka, www.raa.se, A. Hållén, 1996-10-29.

Kilström, Bengt Ingmar, Upplands kyrkor X, Riala kyrka, Uppsala, 1969.

Sockenbeskrivning över Riala, Riala Socken av Åkers Skeppslag, Del 1, Stockholm, 1958.

Vennberg, Erik och Bohrn, Erik, Sveriges kyrkor, Band I, Häfte 4, Åkers Skeppslag, Stockholm, 1950.

Stockholms läns museums arkiv.

Inventeringsdatum: 2003-01-28

Inventerare: Eva Wallström och Lisa Sundström

Fotografering: Elisabeth Boogh

Ansvarig för kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Lisa Sundström

Rapportsammanställning: Lisa Sundström



Riala kyrka, interiör mot öst. Foto Elisabeth Boogh 2003.



Riala kyrka, vy från väst. Kyrkogården är gräsbeväxt med grusade gångar.
Foto Elisabeth Boogh 2003.



Riala kyrka, vy från s-ö. Kyrkans fasad åt söder med ”trefönstergrupper” och vapenhuset. Kyrkogårdsmuren med stiglucka och lindar planterade i rad.



Riala kyrka, vy från öst. Klockstapeln ligger utanför den äldre kyrkogården på den år 1929 år anlagda kyrkogården. I kyrkans närhet finns fler äldre tids-typiska gravvårdar bevarade. Foto Elisabeth Boogh 2003.



Riala kyrka, vy från väst. Den år 1929 anlagda kyrkogården.
Foto Elisabeth Boogh, 2003